

درس 11

«بوسعید»

دوران متأخر

اوضاع فلسفی در دوران متأخر

اگر آغاز ظهور اسلام تا قرن چهارم هجری را دوره متقدم بدانیم، از قرن پنجم تا دهم را دوره میانه به حساب آوریم، قرن یازدهم تا عصر حاضر را نیز می‌توانیم دوره متأخر بدانیم.

ذکر چند نکته قبل از ورود به دوره متأخر :

- فلسفه در همان ابتدا رقیبی به نام علم کلام داشت . (آموختیم که کلام قبل از فلسفه بود)
  - متکلمین دانشمندانی بودند که می‌خواستند از طریق عقل و استدلال از معارف دینی دفاع کنند .
  - بسیاری از متکلمین (نه همه آن‌ها) با فلسفه مخالف بودند و از فیلسوفان انتقاد می‌کردند .
  - تأثیر انتقادات متکلمین به حدی بود که فلسفه را پس از این سینا در بخش‌هایی از جهان اسلام به رکود کشاند
  - در ایران این انتقاد ها تأثیر کمتری داشت و فلسفه همچنان زنده ماند
  - دوره بی‌ثباتی در ایران پس از حمله مغول و دوران ثبات آن با آغاز حکومت صفویه بود از قرن 10 هجری می‌باشد.
- چگونگی رونق و رشد فلسفه در دوران متأخر:

با آغاز حکومت صفویه، ایران به نوعی ثبات و پایداری رسید ؛ همین امر سبب شد که در پایتخت صفویان یعنی اصفهان ، علم و دانش رونق بگیرد و فیلسوفان بزرگی ظهور کنند و فلسفه وارد مرحله جدیدی شود.

فیلسوفان بزرگ دوره صفویه:

میر داماد، شیخ بهایی، میر فندرسکی، ملاصدرا از فیلسوفان بزرگ این عصر هستند و شاگردان آن‌ها نیز یکی پس از دیگری به مرحله استادی رسیدند و فلسفه را تا عصر حاضر ادامه دادند.

صاحب حکمت متعالیه:

مؤسس حکمت متعالیه صدر المتألهین شیرازی ، معروف به ملا صدرا است که در سال 979 در شیراز به دنیا آمد.

تحصیل را در شیراز آغاز کرد اما پس از مرگ پدرش به اصفهان رفت و به عالی‌ترین مراتب حکمت رسید.

استادان ملاصدرا:

ملاصدرا ابتدا به حلقه درس شیخ بهایی پیوست و سپس به پیشنهاد استاد به درس فلسفه میر داماد وارد شد.

در باره میر داماد:

● میر داماد بنیان‌گذار حوزه فلسفی اصفهان بود

● فیلسوفی مشائی بود

● می خواست فلسفه مشائی را تفسیری اشرافی کند

تأثیر روش و مشرب این دو استاد بر ملاصدرا ، روح و جان ملاصدرا را بذوق و عرفان آشنا و دمساز کرد و در این دوره بود که ملاصدرا به درک جدیدی از علم و معرفت نایل شد.

ملاصدرا پس تکمیل تحصیلات به شیراز بازگشت و در مدرسه خان شیراز شروع به تدریس کرد اما حسادت رقیبان او را مجبور به ترک دیار به مدت 15 سال در یکی از قرای قم کرد که این خلوت گزینی و تفکرات عمیق و طولانی و عبادات و ریاضت ها او را مهبیای جهشی در سپهر معرفت و حکمت ساخت؛ ا و پس از آن به شیراز بازگشت و سر پرستی مدرسه خان را به عهده گرفت.

اهمیت حضور ملاصدرا در مدرسه خان: این مدرسه را به کانون اصلی علوم عقلی تبدیل کرد.

تألیفات ملاصدرا:

1- الاسفار الاربعه : (مشهور به اسفار)

● موضوع: دایرة المعارف فلسفی است

تذکر: (دایرةالمعارف فلسفی ابن سینا شفا نام داشت)

● ملاصدرا در این کتاب ضمن بیان نظر فلاسفه، نظرات ابداعی و مستقل خود (نظراتی که در مکتب های فلسفی دیگر مطرح نشده بود) را تبیین می کند.

● این کتاب با الهام از سفر چهار مرحله ای عارفان تقسیم بندی و تنظیم شده و در نه جلد به چاپ رسیده است.

سوال ؟ سفر های چهار گانه عرفا را بنویسید و مشخص کنید ملاصدرا هر سفر را با کدام بخش کتاب خود مطابقت داده است؟

عرفا معتقدند که سیر و سلوک انسان به سوی کمال و تارسیدن به کمال نهایی در چهار سفر انجام می شود:

سفر اول:

سفر از خلق به حق(خدا): در این سفر سالک می کوشد الف- از طبیعت و عوالم ماورای طبیعت عبور کند و به حق واصل شود ب- و میان او و خدا حاجبی نباشد.

ملاصدرا مباحث عمومی فلسفه را در بخش اول کتاب خود آورده است

سفر دوم:

سفر با حق و در حق: در این سفر سالک می کوشد به کمک خداوند ، سیری در اسما و صفات خداوند داشته باشد.

ملاصدرا نیز بعد از مباحث عمومی فلسفه به مباحث مربوط به توحید و صفات الهی می پردازد.

سفر سوم:

سفر از حق (خدا) به سوی خلق با، همراه با حق است. در این سفر سالک به سوی خلق باز می‌گردد در حالی که به حق توجه دارد و همه چیز را مظهر و جلوه او می‌یابد.

ملاصدرا بخش سوم کتاب خود را به افعال خداوند و ربوبیت و حکمت الهی اختصاص داده است.

سفر چهارم:

سفر در خلق است با حق: در این سفر سالک می‌کوشد به کمک حق مردم را هدایت کند و آن‌ها را نیز سالک راه حق نماید.

ملاصدرا نیز بخش چهارم کتاب خود را به «علم النفس» و مراحل شکل‌گیری آن تا رسیدن به مرحله معاد اختصاص داده است.

2- شواهد الربوبیه:

● کتابی فلسفی است که با شیوه اشرافی تدوین یافته است

● از کتاب‌های اولیه ملاصدرا به حساب می‌آید

● نظرات اولیه خود را در این کتاب بیان کرده است

3- تفسیر قرآن:

● شامل تعدادی از سوره‌های قرآن کریم است

● ملاصدرا دو کتاب قرآنی دیگر به نام‌های «مفاتیح الغیب» و «اسرار الایات» دارد.

4- المبدأ و معاد:

● خلاصه نیمه دوم اسفار است

● شامل بحث‌های خداشناسی و معادشناسی است و از کتب مهم تر ملاصدرا محسوب می‌شود

5- المشاعر:

● کتاب کوچکی است در باره «وجود» و موضوعات پیرامونی آن

المظاهر الالهیه:

● مانند مبدأ و معاد اما در حجمی کوچک تر

6- حدوث العالم:

● کتابی است در باره چگونگی خلق جهان از نظر فلسفی

● ملاصدرا در این کتاب، نظر فلاسفه یونان و فیلسوفان مسلمان را نقل می‌کند و نظر خود را ارائه می‌دهد

سوال تست

نسبت بین کدام دو کتاب مانند نسبت بین شفا و نجات است؟

1- اسفار اربعه – مبدأ و معاد

2- اغراض- حدوث العالم

3- مبدأ و معاد- المظاهر الالهيه

4- قانون- انصاف

پاسخ : گزینه سه

مشرب فلسفی ملاصدرا:

چگونگی بنیان گذاری «حکمت متعالیه» توسط ملاصدرا:

فلسفه ای که ملاصدرا بنیان گذاشت و آن را رسماً «حکمت متعالیه» نامید ، نتیجه تکاملی دو مشرب گذشته، «فلسفه مشاء» و «فلسفه اشراق» بود؛ و نیز انس دائمی وی با وحی الهی و قرآن کریم بود.

روش حکمت متعالیه: استدلال عقلی + شهود قلبی + وحی قرآنی

نکته مهم:

بهره مندی ملاصدرا از عرفان و شهود با وحی قرآنی، فلسفه او را از معیار های پذیرفته شده در دانش فلسفه تهی نمی سازد و به عرفان و کلام تبدیل نمی کند به سه دلیل:

1- زیرا ملاصدرا می داند میزان و ملاک فلسفی بودن یک متن یا سخن این است که اولاً هر مبحثی که طرح می کند، به موضوع فلسفه، یعنی موجود بما هو موجود ، مربوط باشد و به آن برگردد

2- متکی بر عقل و استدلال عقلی باشد نه شهود قلبی و بیان نقلی

3- او این اصل را در آثار فلسفی خود ، به خصوص اسفار ، مراعات کرده و در هر موردی که از شهود یا وحی الهی بهره برده از این دو منبع نه به عنوان پایه استدلال بلکه به عنوان تأیید و شاهد کمک گرفته است.

منابع حکمت متعالیه:

1- فلسفه مشاء به خصوص اندیشه های مستدل و قوی ابن سینا

2- حکمت اشراق ، اندیشه های شیخ شهاب الدین سهروردی

3- عرفان اسلامی، به خصوص اندیشه های محیی الدین عربی(مدون عرفان)

4- تعالیم قرآن کریم و احادیث منقول از رسول خدا و ائمه اطهار

اصول فلسفی ملاصدرا

ویژگی های اصول فلسفی ملاصدرا:

این اصول به گونه ای است که تا عصر وی یا طرح نشده بود و ابتکار ایشان بود و یا به صورتی که ملاصدرا آن ها را در کنار هم قرار داد و ترکیبی فراهم آورد، تا زمان او انجام نشده بود.

اصول فلسفی ملاصدرا که در کتاب نام برده شده است:

1- اصالت وجود   2- وحدت حقیقت وجود   3- تشکیک وجود   4- حرکت جوهری

1- اصالت وجود:

● این اصل بنیادی ترین اصل فلسفی ملاصدرا است که بر سایر مباحث فلسفی اواز قبیل رابطه علت و معلول، واجب و ممکن، مراتب عالم هستی و حرکت تأثیری عمیق داشته و رنگ دیگری به آن ها داده است، به همین جهت گاهی فلسفه صدرایی را فلسفه «اصالت وجودی» هم می خوانند.

سوال؟ «اصالت وجود» چیست؟ مقصود ملاصدرا از این اصطلاح چه بوده است؟

برای رسیدن به پاسخ قدم هایی باید برداشت

قدم اول:

«اصالت» در این بحث به معنای «واقعی» است که در مقابل آن ذهنی و غیر واقعی قرار دارد.

قدم دوم:

این سینا در حدود شش قرن پیش نظر داد که ما از هر چیز که می بینیم دو مفهوم «هستی» و «چیستی» یا وجود ورا به دست می آوریم.

قدم سوم:

این دو مفهوم غیر یکدیگرند، یعنی دو مفهوم متمایز و متفاوتند

قدم چهارم:

بعد این سینا این سوال مطرح شد که حال که آن شی خارجی که منشأ پیدایش دو مفهوم متغایر در ذهن ما شده ، این یک شی، واقعاً و حقیقتاً مصداق کدام یک از دو مفهوم است؟ «وجود» یا «ماهیت»؟

قدم پنجم:

برخی فیلسوفان از جمله میر داماد که استاد ملاصدرا بود ، گفتند آن امر واقعی خارجی مصداق ماهیت است و وجود یک مفهوم انتزاعی ذهنی است .

توجه:

اذهان عادی هم این نظر را بهتر می پسندند. کسانی که این نظر را می پسندند، «اصالت ماهیتی» می نامند.

آنچه پیش از این آموخته بودیم (مغایرت وجود با ماهیت)

مفهوم وجود در میان همه اشیاء مشترک است اما هر شیئی ماهیت خاص خود را دارد ؛ لذا «ماهیت» ، جنبه تمایز و اختلاف اشیاست و «وجود» وجه وحدت آن ها

وجود ← همه اشیا عالم در بودن با هم تفاوتی ندارند(وحدت موجودات)

ماهیت ← اشیا عالم از حیث ماهیت با هم متفاوت اند(کثرت موجودات)

حال با توجه به اینکه واقعیت خارجی یک چیز است، این واقعیت حقیقتاً مصداق مفهوم وجود است یا ماهیت؟

یا اصالت با وجود است یا ماهیت؟

نظر ملاصدرا:

ملا صدرا ثابت می کند که واقعیت خارجی مصداق مفهوم «وجود» است.

به عبارت دیگر، آنچه واقعیت خارجی را تشکیل می دهد وجود است نه ماهیت و از آنجا که هر وجودی با تعیینی خاص در خارج هست (ویژگی ها) از این تعین خاص مفهوم ماهیت به دست می آید.

او می گفت آنچه در خارج می یابیم، از آسمان و درخت و آب تا حیوان و انسان، همه مصداق وجودند؛ البته وجود هایی متفاوت و با نقص و کماتلات متعدد ذهن انسان وقتی به این وجود های متفاوت نظر می کند، متناسب با تفاوت ها و خصوصیات هر کدام از آن ها، تصورات و مفاهیمی از قبیل آسمان، درخت آب، حیوان و انسان انتزاع می کند و آن وجود ها را به این تصورات و مفاهیم نام گذاری می کند و از هم متمایز می سازد و الا آنچه در خارج است «وجود» است. بنابراین این جهان، چیزی جز «وجود» و حقیقت وجود نیست.

سوال؟ شعر زیر به چه مسئله ای اشاره دارد؟

وجود اند کمال خویش جاریست   تعین ها اموری اعتباری است

پاسخ: اشاره به «اصالت وجود»

2- وحدت حقیقت وجود:

بنیان دوم فلسفه صدرایی «وحدت وجود» است؛ او می گوید: هستی یک حقیقت و یک واحد حقیقی بیش نیست آنچه از کثرت در جهان مشاهده می کنیم، به معنای وجود های مختلف و متکثر نیست بلکه معنای دیگری دارد. برای رسیدن به مقصود ملا صدرا قدم هایی بر می داریم:

قدم اول:

برای این منظور به این ترجیح بند شاعر بزرگ هاتف اصفهانی توجه کنیم

که یکی هست و هیچ نیست جر او   وحده لا اله الا هو

این ترجیح بند یک ترجیح بند عرفانی است که عقیده عرفا را در «وحدت وجود» به تصویر می کشد. عارفان از دیر باز معتقد بودند هستی یکی است و یک حقیقت است و کثرت های جهان اصالت ندارند آنان این حقیقت را از شهود عرفانی به دست آورده بودند.

قدم دوم:

ملا صدرا که خود از عارفان برجسته بود و این وحدت را خود نیز شهود کرده بود، می خواست که این حقیقت را با برهان فلسفی نیز اثبات کند و به دیگران برساند، رسیدن به اصالت وجود راه او را بر استدلال بر «حقیقت وجود» باز و هموار کرد.

قدم سوم:

بعد از اینکه دانستیم از هر واقعیتی دو مفهوم به دست می آوریم، «وجود و ماهیت» دانستیم که مفهوم ماهیت، در هر شئی با شی دیگر متفاوت است، یکی اسب است و دیگری درخت و سومی گربه و... اما مفهوم وجود در همه اشیا یکی است، یعنی مفهوم وجود مشترک میان همه اشیا است.

حال ملاصدرا این نکته را با اصالت وجود تلفیق کرد و گفت حال که اصالت واقعیت با وجود است نه ماهیت و وجود هم امر مشترک و واحد همان اشیاست، پس حقیقت یکی بیشتر نیست و جایی برای تکثر واقعی در عالم وجود ندارد دو نکته قابل توجه:

1- در واقع ملاصدرا با استدلال عقلی به همان حقیقتی رسید که عرفا با شهود رسیدند.

2- او به مرتبه ای از مراتب مانند معانی آیاتی از قرآن کریم از جمله این آیه دست یافته که می فرمود: «همو هم اول است و هم آخر و هم ظاهر است و هم باطن و او به هر چیزی علیم است».

سوال؟ شعر زیر به کدام یک از اصول فلسفی حکمت متعالیه اشاره دارد؟

حُسن روی تو به یک جلوه که در آینه کرد
این همه نقش در آینه او هام افتاد
این همه عکس می و نقش نگاری که نمود
یک فروغ رخ ساقی است که در جام انداخت

پاسخ: «وحدت حقیقت وجود»

مراتب داشتن وجود:

پیش از طرح این مبحث لازم است با دو مفهوم آشنا شویم

در منطق مفهوم کلی بر دو قسم است:

1- متواطی 2- مشکک

متواطی آن است که بر افراد خود به نحو یکسان صدق می کند؛ مانند مفهوم انسان

اما مشکک آن است که بر افراد خود به نحو یکسان صدق نمی کند و شدت و ضعف دارد؛ مثلا شیرینی یا سفیدی مفهوم مشکک است. حال «وجود» مفهومی مشکک است و دامنه و حد وجودی موجودات یکسان نیست.

سوال؟ اگر حقیقت یکی است این کثرت ها از کجا نشئت می گیرد؟

توجه پاسخ این سوال دستاورد سوم فلسفه صدرایی است.

مراتب داشتن وجود (تشکیک وجود): تبیین دقیق تعدد و تکثر در عالم از نظر ملاصدرا این است که، وجود حقیقتی واحد است اما این حقیقت واحد مراتب و درجاتی عالی دارد و به اصطلاح منطق دانان، «وجود» حقیقتی مشکک است.

تشبیه:

شدت و ضعف داشتن «وجود» مانند شدت و ضعف در نور است. نور حقیقتی یگانه است اما شدت و ضعف دارد. در عین حال، شدت و ضعف نور از حقیقت نور خارج نیست. نور از همان جهت که نور است قوی است نه اینکه با

چیزی ترکیب شده باشد و قوی شده باشد و از همان جهت که نور است ، ضعیف است نه اینکه با چیزی مثل تاریکی ترکیب شده باشد و ضعیف شده باشد، زیرا تاریکی همان نبود نور است ؛ «وجود» نیز چنین است وجود قوی با چیزی خارج از خود ترکیب نشده است زیرا خارج از وجود ، چیزی نیست ، وجود ضعیف هم به همین ترتیب.

وجود نیز که حقیقتی واحد است، در تجلیات و ظهورات خود دارای مراتبی می شود و هر مرتبه ای از وجود به میزان درجه وجودی خود ظهور آن حقیقت یگانه است.

سوال؟ شعر زیر به کدام مسئله فلسفی مکتب صدرایی اشاره دارد؟

در هزاران جام گوناگون شرابی بیش نیست   گرچه بسیارند انجم، آفتابی بیش نیست
گرچه برخیزد ز آب بحر موجی بی شمار   کثرت انر موج باشد، لیک آبی بیش نیست

پاسخ: «مراتب داشتن وجود یا تشکیک وجود»

نکته:

آخرین مکتب فلسفه اسلامی «حکمت متعالیه» است و فلاسفه بزرگ صدرایی مروج فلسفه وی هستند که نظرات عمیق و گاه پیچیده ملاصدرا را تبیین کرده اند .

سوالات تشریحی

1- اوضاع فلسفی را از نظر محدوده زمانی در چند دوره می توان تحلیل کرد کرد؟

پاسخ سه دوره 1- منقدم 2- میانی 3- متأخر

2- هر کدام از دوران متقدم ، میانی و متأخر مربوط به کدام محدوده زمانی هستند؟

پاسخ: اگر آغاز ظهور اسلام تا قرن چهارم هجری را دوره متقدم بدانیم، از قرن پنجم تا دهم را دوره میانه به حساب آوریم، قرن یازدهم تا عصر حاضر را نیز می توانیم دوره متأخر بدانیم.

3- رقیب فلسفه از ابتدای شکل گیری کدام علم بود؟

پاسخ : علم کلام

4- متکلمین چه کسانی بودند و چه تأثیری در فلسفه داشتند؟

پاسخ: دانشمندان علم کلام که می خواستند از طریق عقل و استدلال از معارف دینی دفاع کنند.

بسیاری از متکلمان با فلسفه مخالف بودند و از فیلسوفان انتقاد می کردند، برخی از این انتقاد ها آن قدر شدید بود که فلسفه را پس از این سینا در بخش هایی از جهان اسلام به رکود کشاند.

5- فلسفه در کجا بعد این سینا از آماج انتقاد متکلمان تا حدودی در امان و زنده ماند و چگونه وارد مرحله جدید خود شد؟

پاسخ: در ایران

پس از کشمکش های اجتماعی ، که در پی حمله مغول پیش آمد، با آغاز حکومت صفویه ، ایران به نوعی ثبات و پایداری رسید ، همین امر سبب شد که در پایتخت صفویان یعنی اصفهان ، علم و دانش رونق بگیرد و فیلسوفان بزرگی ظهور کنند و فلسفه وارد مرحله جدیدی شود.

6- چند تن از فلاسفه مشهور دوره صفویه را نام ببرید.

پاسخ: میر داماد- شیخ بهایی- میر فندرسکی- ملاصدرا

7- ملاصدرا در اصفهان از محضر کدام اساتید بهره برد و تأثیر آن ها بر ملاصدرا چه بود؟

پاسخ: شیخ بهایی و میر داماد

تأثیر روش و مشرب این دو استاد بر ملاصدرا ، روح و جان ملاصدرا را بادوق و عرفان آشنا و دمساز کرد و در این دوره بود که ملاصدرا به درک جدیدی از علم و معرفت نایل شد.

8- بنیان گذار حوزه فلسفی اصفهان چه کسی بود و چه مشربی داشت؟

پاسخ: میر داماد- فیلسوفی مشائی بود و می خواست حکمت مشاء را با حکمت اشراق در آمیزد و فلسفه مشائی را تفسیری اشراقی کند

9- نقش و اهمیت حضور ملاصدرا در مدرسه خان شیراز چه بود؟

پاسخ : او این مدرسه را به کانون اصلی علوم عقلی در ایران تبدیل کرد

10- کدام کتاب ملاصدرا دایرة المعارف فلسفی است و شامل کدام نظرات ملاصدرا می شود؟

پاسخ: الاسفار الاربعه

او در این کتاب نظرات ابداعی و مستقل خود را تبیین می کند.

11- کدام کتاب ملاصدرا به شیوه اشراقی تدوین یافته و شامل کدام نظرات وی می باشد؟

پاسخ: شواهد الربوبیه و ملاصدرا نظرات اولیه خود را در این کتاب بیان داشته است

12- کدام کتاب های ملاصدرا در ارتباط با قرآن است؟

پاسخ: تفسیر قرآن – مفاتیح الغیب- اسرار الایات

13- کتاب مبدأ و معاد ملاصدرا در چه زمینه ای است؟

پاسخ: نیمه دوم اسفار است که شامل مباحث خداشناسی و معاد شناسی است

14- کتاب المشاعر در چه زمینه ای است؟

پاسخ: کتاب کوچکی در باره وجود و موضوعات پیرامونی آن

15- کدام کتاب های ملاصدرا یکی است اما در حجم های متفاوت؟

پاسخ: مبدأ و المعاد و المظاهر الالهيه

16- کتاب حدوث العالم ملاصدرا در چه موضوعاتی است؟

پاسخ: در باره چگونگی خلق جهان از نظر فلسفی . ملاصدرا در این کتاب ، نظر فلاسفه یونان و فیلسوفان مسلمان را نقل و نقد می کند و نظر خود را ارائه می دهد.

17- ملا صدرا در کدام کتاب خود به مقایسه و نقد نظرات فلاسفه یونان و مسلمان می پردازد؟

پاسخ: حدوث العالم

18- حکمت متعالیه نتیجه چیست؟

پاسخ: نتیجه تکاملی دو مشرب «فلسفه مشاء» و «فلسفه اشراق» و نیز انس دائمی ملاصدرا با وحی الهی و قرآن کریم

19- مشرب و روش حکمت متعالیه چیست؟

پاسخ: برهان عقلی+ شهود قلبی + وحی قرآنی

20- آیا بهرمندی ملاصدرا از عرفان و شهود و وحی قرآنی ، فلسفه او را به عرفان یا کلام تبدیل نمی کند؟

پاسخ: بهره مندی ملاصدرا از عرفان و شهود با وحی قرآنی، فلسفه او را از معیار های پذیرفته شده در دانش فلسفه تهی نمی سازد و به عرفان و کلام تبدیل نمی کند به سه دلیل:

1- زیرا ملاصدرا می داند میزان و ملاک فلسفی بودن یک متن یا سخن این است که اولاً هر مبحثی که طرح می کند، به موضوع فلسفه، یعنی موجود بما هو موجود ، مربوط باشد و به آن برگردد

2- متکی بر عقل و استدلال عقلی باشد نه شهود قلبی و بیان نقلی

3- او این اصل را در آثار فلسفی خود ، به خصوص اسفار ، مراعات کرده و در هر موردی که از شهود یا وحی الهی بهره برده از این دو منبع نه به عنوان پایه استدلال بلکه به عنوان تأیید و شاهد کمک گرفته است.

21- منابع حکمت متعالیه کدام است؟

پاسخ:

1- فلسفه مشاء به خصوص اندیشه های مستدل و قوی ابن سینا

2- حکمت اشراق ، اندیشه های شیخ شهاب الدین سهروردی

3- عرفان اسلامی، به خصوص اندیشه های محیی الدین عربی(مدون عرفان)

4- تعالیم قرآن کریم و احادیث منقول از رسول خدا و ائمه اطهار

22- ویژگی های اصول فلسفی ملاصدرا چیست؟

پاسخ: این اصول به گونه ای است که تا عصر وی یا طرح نشده بود و ابتکار ایشان بود و یا به صورتی که ملاصدرا آن ها را در کنار هم قرار داد و ترکیبی فراهم آورد، تا زمان او انجام نشده بود.

23- اصول فلسفی ملاصدرا که در کتاب نام برده شده است نام ببرید.

1- اصالت وجود   2- وحدت حقیقت وجود   3- تشکیک وجود   4- حرکت جوهری

24- بنیادی ترین اصل مطرح شده در فلسفه ملاصدرا کدام است و اهمیت آن به چه دلیل است؟

پاسخ: «اصالت وجود». این اصل بر سایر مباحث فلسفی او از قبیل رابطه علت و معلول، واجب و ممکن، مراتب عالم هستی و حرکت، تأثیری عمیق داشته و رنگ دیگری به آن ها داده است.

25- آیا وجود و چیستی یکی است؟ (توضیح دهید)

خیر مفهوم وجود در میان همه اشیاء مشترک است اما هر شینی ماهیت خاص خود را دارد؛ لذا «ماهیت»، جنبه تمایز و اختلاف اشیاست و «وجود» وجه وحدت آن ها

وجود ← همه اشیا عالم در بودن با هم تفاوتی ندارند (وحدت موجودات)

ماهیت ← اشیا عالم از حیث ماهیت با هم متفاوت اند (کثرت موجودات)

26- ملاصدرا اصالت را به وجود می دهد یا ماهیت؟ (توضیح دهید)

پاسخ:

ملاصدرا ثابت می کند که واقعیت خارجی مصداق مفهوم «وجود» است.

به عبارت دیگر، آنچه واقعی خارجی را تشکیل می دهد وجود است نه ماهیت و از آنجا که هر وجودی با تعینی خاص در خارج هست (ویژگی ها) از این تعین خاص مفهوم ماهیت به دست می آید.

مثلاً وجود انسان ویژگی ها و تعینات خاصی دارد که زمینه ساز مفهوم انسان در ذهن ماست و وجود اسب ویژگی ها و تعینات دیگری دارد که مفهوم اسب را به ذهن ما می آورد.

پس آنچه در واقعیت خارجی را تشکیل می دهد و در خارج اصالت دارد، وجود انسان و اسب و مانند آن هاست نه ماهیت. ماهیت انسان و اسب، مفهومی است که از این وجود ها انتزاع می شود.

پس: « وجود اصل است و ماهیت به تبع وجود انتزاع می شود»

27- ملاصدرا چگونه «وحدت حقیقت وجود» را اثبات می کند؟

پاسخ: ملاصدرا با تکیه بر «اصالت وجود» می گوید حال که «اصالت» با «وجود» است و وجود هم امری «واحد» و وجه مشترک همه اشیاست (همه اشیا در بودن با هم مشترک اند)، پس واقعیت خارجی امری واحد است، این حقیقت واحدهمان « اصل هستی» اشیاست و اشیا و موجودات مختلف در حقیقت هستی با هم وحدت دارند.

28- اگر تمام موجودات در اصل «وجود و هستی» با هم وحدت دارند، پس تفاوت آن ها ناشی از چیست؟

پاسخ:

وجود حقیقتی واحد است اما این حقیقت واحد مراتب و درجاتی عالی دارد و به اصطلاح منطق دانان ، حقیقتی مشکک است.

شدت و ضعف داشتن وجود مانند شدت و ضعف در نور است . نور حقیقتی یگانه است اما شدت و ضعف دارد . در عین حال ، شدت و ضعف نور از حقیقت نور خارج نیست . نور از همان جهت که نور است قوی است نه اینکه با چیزی ترکیب شده باشد و قوی شده باشد و از همان جهت که نور است ، ضعیف است نه اینکه با چیزی مثل تاریکی ترکیب شده باشد و ضعیف شده باشد، زیرا تاریکی همان نبود نور است ؛ وجود نیز چنین است وجود قوی با چیزی خارج از خود ترکیب نشده است زیرا خارج از وجود ، چیزی نیست ، وجود ضعیف هم به همین ترتیب.

29- آخرین دستاورد فلسفه اسلامی کدام فلسفه بود و نقش فلاسفه بعدی در رابطه با آن چه بود؟

پاسخ: فلسفه صدرا و حکمت متعالیه ، به عنوان آخرین دستاورد فلسفه اسلامی در مراکز علمی و آموزشی محور مورد تدریس قرار گرفت و فلاسفه بزرگ صدرایی تلاش کردند نظرات عمیق و گاه پیچیده ملاصدرا را تحلیل و تبیین کنند و به دانشجویان فلسفه آموزش دهند.

فعالیت های درس

فعالیت برداشت صفحه 88

پاسخ سوال اول:

ملا صدرا همچون سهروردی توجه خاصی به شهود عرفانی و اشراق از جانب خداوند داشته و وحی قرآنی را از ← ← همین سنخ می دانسته و معتقد بوده حقیقت وحی همان اشراق علم از جانب خداوند بر قلب پیامبر است .

← پاسخ سوال دوم:

زیرا قرآن کریم مصداق کاملی از علم لذتی و افاضه شده از جانب خداوند است و در همین کتاب شریف از چنین علمی برای همه پیامبران یاد شده است و فرموده «العلم نورٌ یقذفه الله فی قلب من یشاء»

فعالیت بررسی صفحه 92

یکی از عواملی که سبب توفیق ملاصدرا در تأسیس حکمت متعالیه شد ، درک عمیق ایشان از معارف قرآن کریم و سخنان پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع) بود. وی توان فلسفی خود را صرف درک عمیق این کلمات کرد و همین امر سبب شد که وی به اندیشه های جدیدی نیز دست یابد.

لذا برخی گمان کرده اند که وی از فلسفه خارج شده و به دفاع از دین که همان علم کلام است پرداخته یک الهیات دینی به وجود آورده است.

اما حقیقت این گونه نیست ، ملا صدرا در مقام تبیین فلسفی مسائل در آنجا که در حال نوشتن کتاب فلسفی بوده از قاعده فلسفه عدول نکرده و از آن تبعیت کرده است. بحث فلسفی آن گاه فلسفی است که پیرامون موجود و با روش عقلی صورت گیرد و ملاصدرا از این قاعده پیروی کرده کرده است ، یعنی درست است که وی در الهامات عرفانی زیادی داشته و آیات و روایات پیام های فراوانی در بر داشته اند اما این الهامات و پیام ها در فلسفه وی تبدیل به استدلال شده اند نه صرفاً به عنوان یک الهام شهودی یا پیام قرآنی.

فعالیت تکمیل نمودار صفحه 93

یک واقعیت و دو مفهوم - تمایز دو مفهوم - کدام واقعی؟ - دو نظر: الف : اصالت وجود ب: اصالت ماهیت

فعالیت به کار ببندیم صفحه 96

تمرین اول : مربوط به ویژگی های سه مکتب مشا، اشراق و متعالیه است که توضیح ویژگی های مکتب ها در درس های 10 و 11، بیان شده است.

ویژگی های مکتب مشا:

الف- تکیه بر استدلال محض   ب- پیوستگی تاریخی به فلسفه ارسطو   ج- توجه کمتر به سلوک معنوی و اشراق و توجه به مفهوم و حقیقت «وجود»

ویژگی های مکتب اشراق:

الف- توجه به سلوک معنوی در کنار استدلال   ب- توجه به حکمت ایران باستان   ج- توجه به مفهوم «نور» و ویژگی های حکمت متعالیه:

الف- تقویت ارتباط استدلال و اشراق   ب- استفاده از دو مفهوم «وجود» و «نور»   ج- توجه به فلسفه مشا و اشراق   د- استفاده از منبع وحی و قرآن کریم و کلمات معصومین (ع) و بهرهمندی از عرفان اسلامی

تمرین دوم:

ملا صدرا هم مبانی حکمت مشا را که از ابن سینا آموخته بود و بر محور «وجود» بود ، قبول داشت و همگونه وحدت شناخته شده بود ، خود اهل سلوک معنوی و اشراق بود . او توانست حقیقت «وجود» را با معنی «نور»، در فلسفه سهروردی نزدیک کند و نشان دهد که «وجود» و «ظهور» یکی است.

تمرین سوم:

تا قبل از ملا صدرا چند گونه وحدت شناخته شده بود ، یک گونه آن :

1- «وحدت در نوع»:

در این قسم از وحدت چند نفر از یک نوع زیر عنوان نوع واحد قرار می گیرند و همه یک نوع به شمار می آیند. این افراد به لحاظ حقیقت وجودی واحد نیستند ، بلکه چند شخص هستند ، چند وجود واقعی بیرونی دارند ، خودشان چند واحد شخصی هستند اما تحت یک نوع قرار می گیرند و از این جهت یکی هستند.

مانند: امیر ، زهرا، محسن و ریحانه که همه تحت نوع «انسان» قرار می گیرند

2- «وحدت در جنس»:

در این وحدت چند نوع که از یک جنس باشند ، وحدت در جنس دارند ؛ یعنی در یک جنس با هم مشترک اند و از یک جنس هستند. در این جا هم مشخص است که یک شخص حیوان در خارج نداریم ، حتی یک شخص گربه یا سگ در خارج نداریم ؛ در خارج افراد گربه و سگ و اسب و مار داریم ، همان طور که افرا انسان یعنی زهرا، حسنا امیر و ریحانه در خارج داریم نه چیزی به نام انسان که نه زهرا باشد نه امیر و....

مانند: مار، اسب، سگ، گربه ← حیوان

3- در خارج فقط و فقط یک وجود است آن هم وجود خداست ، هیچ چیز دیگری وجود ندارد ، هر چیزی را که به عنوان ظهور خدا و پرتو خدا و مانند آن فرض کنیم، همه در حد فرض و توهم است و واقعیت خارجی ندارد.

برخی از اهل تصوف چنین عقیده ای داشته اند و ملاصدرا این گروه را به شدت نقد می کند و توضیحی دهد که هر کسی به وجدان خود ، متوجه اشیا و موجوداتی غیر از خدا می شود و انسان نمی تواند این حقیقت وجدانی را انکار کند (الاسفار الاربعه ج اول صفحه 68 تا 74)

4- چون اصالت با وجود است نه ماهیت و چون تکرر را در خارج مشاهده می کنیم و می بینیم که افراد مختلفی در خارج هستند، پس ما در خارج افراد و اشخاصی از وجود داریم که یا یکدیگر تفاوت «ذاتی» دارند و این وجود ها کاملاً از هم جداست.

مانند: وجود الف- وجود ب- وجود ج- وجود د- وجود هـ و

5- ملاصدرا نظر دیگری را ارائه می کند و می گوید: بنا بر اصالت وجود و اینکه واقعیت خارجی چیزی جز وجود نیست وجود هم یک حقیقت بیشتر نیست ، پس واقعیت خارجی یک امر واحد و یک وجود است و یک شخص و فرد از وجود ، اما این یک شخص و یک فرد از وجود ، دارای مراتب است.

به عبارت دیگر : وجود یک نوع مانند انسان نیست که افرادی داشته باشد. خودش یک فرد است ، خودش یک شخص است اما مراتب دارد . وی نام این مراتب را «ظهورات» نامید. ظهورات چیزی جدا از خود وجود نیست. رابطه ظهور است با حقیقت وجود مانند رابطه دریا و موج دریاست . موج همان دریاست همان ظهور دریاست ، البته تصور و درک این سنخ از وحدت که ملاصدرا آن را «وحدت تشکیکی وجود» می نامد ، نیازمند تأمل و دقت فراوان است.

سوالات تست

مفهوم وجود در فلسفه ملاصدرا با کدام گزینه تطبیق دارد؟

1- به نحو یکسان بر موضوع صدق می کند- متواطی

2- مشترک و دارای شدت و ضعف است- مشکک

3- مشترک و یکسان بر موضوع صدق می کند- مشکک

4- مختلف و غیر قابل صدق به نحو یکسان است- متواطی

2- منظور از این که وجود دارای شدت و ضعف است، در کدام گزینه به درستی بیان شده است؟

1- همانند نور قوی و ضعیف است که بر اثر ترکیب با امری قوی، قوی شده است

2- ضعف وجودی همچون ضعف نورانیت، حاصل ترکیب با تاریکی است

3- شدت و ضعف وجود خارج از واقعیت موجود است

- 4- خارج از وجود چیزی برای ترکیب شدن با تاریکی نیست
- 3- بر اساس فلسفه ملاصدرا اذعان به کدام مورد درست است؟
- 1- وجود و ماهیت اشیا در ذهن بیگانه اند ، ولی در خارج یگانه اند
- 2- واقعیت خارجی مصداق ماهیت است ، زیرا اشیا هر یک تعیین خاص دارند
- 3- هر دو ذهنی و با یکدیگر بیگانه اند، ولی وجود مصداق عینی دارد
- 4- وجود و ماهیت هیچ یک به درستی واقعیت شی را نمایان نمی کنند
- 4- کهن ترین و بنیادی ترین اصل فلسفی صدرایی به ترتیب کدام مورد است؟
- 1- مغایرت وجود و ماهیت- اصالت وجود   2- علیت- اصلت وجود
- 3- علیت- مغایرت وجود و ماهیت   4- مغایرت وجود و ماهیت- علیت
- 5- وحدت و کثرت به تریب شامل کدام مفاهیم است و کدام مفهوم وجه تمایز و کدام وجه مشترک را در بر دارد؟
- 1- ماهیت- وجود- ماهیت- وجود   2- وجود- ماهیت- ماهیت - وجود
- 3- ماهیت- وجود- وجود- ماهیت   4- وجود- ماهیت- وجود - ماهیت
- 6- اگر بپذیریم اصالت نه با وجود باشد نه با ماهیت، کدام نتیجه دقیق تری است؟
- 1- واقعیت خارجی یگانه نخواهد بود   2- واقعیات متناقض خواهند بود
- 3- هیچ واقعیتی وجود ندارد   4- هیچ چیز را نمی توان شناخت
- 7- اگر مفهوم وجود مشترک میان تمام هستی است، پس مسئله اختلاف و تمایز میان موجودات بر مبنای فلسفه صدرایی چگونه حل می شود؟
- 1- تشکیک وجود   2- اصالت وجود   3- اشتراک معنوی وجود   4- مغایرت وجود و ماهیت
- 8- اگر نپذیریم که وجود یا ماهیت اصیل باشد، کدام عبارت نتیجه درست تری به ما می دهد؟
- 1- تمام واقعیت ها ذهنی می باشند   2- اصل مغایرت وجود و ماهیت ابطال می شود
- 3- با واقعیت های متضادی در خارج مواجه می شویم   4- واقعیت امر سومی خواهد بود
- 9- کدام گزینه در مورد علامه طباطبایی نادرست است؟
- 1- فعالیت های علمی علامه پس از گسترش اندیشه های مارکسیسمی و ضد ماتریالیستی در ایران آغاز شد
- 2- فعالیت های علامه مقارن با ورود اندیشه های جدید اروپایی به ایران آغاز شد
- 3- در اصول فلسفه و روش رئالیسم، فلسفه اسلامی را علاوه بر نقد ماتریالیسم ارائه داد

4- تفسیر المیزان کتابی بی نظیر در زمینه قرآن کریم است که توسط علامه نگاشته شده است

10- کدام گزینه در رابطه با تشکیک درست نیست؟

1- حقیقت واحد مشکک، مراتب و درجاتی دارد

2- تشکیک در وجود، شدت و ضعف داشتن وجود است

3- تشکیک از ترکیب وجود و غیر وجود حاصل می شود

4- شدت و ضعف نور خارج از حقیقت نور نیست

11- آخرین دستاورد فلسفه اسلامی.....است.

1- فلسفه مشاء 2- اصول فلسفه و روش رئالیسم 3- حکمت اشراق 4- حکمت متعالیه

12- فلسفه در ابتدا چه رقیبی داشت و هدف آن چه بود؟

1- علم کلام- متکلمین می خواستند از طریق شرع مقدس دین با فلاسفه مخالفت کنند

2- علم عرفان- عرفا می خواستند از طریق کشف و شهود به حق واصل شوند

3- علم کلام- متکلمین می خواستند از طریق عقل و استدلال از معارف دینی دفاع کنند

4- علم عرفان- عرفا می خواستند از طریق سیر و سلوک معنوی فلسفه و تعقل را طرد کنند

13- کدام گزینه در باره وجود و ماهیت، از نظر ملاصدرا نادریست است؟

1- آنچه واقعیت خارجی را تشکیل می دهد و در خارج اصالت دارد، وجود است

2- همه اشیا عالم در وجود با هم تفاوتی ندارند که نشانه وحدت موجودات است

3- وجود، جنبه تمایز و اختلاف اشیاست و ماهیت، وجه وحدت آن ها

4- هر وجودی با تعیینی خاص در خارج هست که این تعیین همان «ماهیت» است

14- علامه طباطبایی با کدام فیلسوف بزرگ اروپایی ملاقات کرد و جلسات درسی تشکیل داد و حاصل گفتگوی ایشان در کدام کتاب به چاپ رسیده است؟

1- کاپلستون- المیزان 2- هانری کربن - شیعه 3- کاپلستون- شیعه 4- هانری کربن- المیزان

15- کدام دو کتاب موضوع مشترک دارند؟

1- المبدأ و المعاد- المظاهر الالهیه 2- حدوث العالم- المشاعر

3- مفاتیح الغیب- شواهد الربوبیه 4- الاسفار الاربعه- اسرار الایات

16- اصالت وجود یعنی....

- 1- از هر چیز خارجی تنها یک چیز به ذهن می آید و آن وجود است
- 2- ما از یک پدیده خارجی به وجود و ماهیت می رسیم اما در ذهن اصل وجود است
- 3- واقعیت خارجی چیز هایی که می بینیم وجود است
- 4- تعیین خاص هر پدیده در اصل مفهوم وجود را می رساند
- 17- چه تعداد از مفاهیم زیر متوازی است؟
«گرم- عالم- سخت- مفهوم مشکک- رنگ»
- 1- صفر 2- یک 3- دو 4- سه
- 18- موضوع کدام دو کتاب یکی نیست؟
- 1- المبدأ و المعاد- المظاهر الالهيه 2- شفا- نجات
- 3- الاسفار- المشاعر 4- مفاتيح الغيب- تفسير قرآن
- 19- کدام کتاب با سایرین موضوع مشترک ندارد؟
- 1- نجات 2- المظاهر الالهيه 3- الاسفار الاربعه 4- المشاعر
- 20- کدام جمله از اصول فلسفی ملاصدرا به دست نمی آید؟
- 1- هر ماهیتی با تعیینی خاص در جهان هست و از این تعیین مفهوم وجود به دست می آید
- 2- ماهیت جنبه تمایز و اختلاف اشیا است ، از این رو هر شی ماهیت خاص خودش را دارد
- 3- واقعیت خارجی امری واحد است ، این حقیقت واحد همان اصل هستی اشیا است و اشیا و موجودات مختلف در حقیقت هستی با هم وحدت دارند
- 4- وجود حقیقتی واحد است اما این حقیقت واحد ، مراتب و درجاتی عالی دارد و حقیقتی مشکک است
- 21- با فرض قبول اصالت وجود، توجیه کدام مسئله امری ضروری است؟
- 1- تفاوت اشیا خارجی 2- ماهیت موجود در ذهن
- 3- وحدت موجودات از حیث وجود 4- مغایرت وجود و ماهیت در ذهن
- 22- کدام گزینه در خصوص اصالت وجود درست نیست؟
- 1- برای پذیرش آن هیچ نیازی به قبول مغایرت وجود و ماهیت نیست
- 2- تشکیک وجود برای توجیه تمایز خارجی در این نظر بیان می شود
- 3- اشیا مختلف در حقیقت هستی با هم وحدت و در عین وحدت با هم فرق دارند

4- در این نظریه حقیقت اشیا از مفهومی مشکک بهره مند هستند

23- ملا صدرا با تکیه بر.....بیان می دارد که واقعیت خارجی امری واحد است

1- اصالت وجود   2- تشکیک وجود   3- اصالت ماهیت   4- فقر وجودی

پاسخنامه

- 1- گزینه دو   2- گزینه چهار   3- گزینه سه   4- گزینه دو   5- گزینه دو   6- گزینه چهار   7- گزینه دو   8-
گزینه یک   9- گزینه یک   10- گزینه سه   11- گزینه چهار   12- گزینه سه   13- گزینه سه   14- گزینه دو   15- گزینه
یک   16- گزینه سه   17- گزینه سه (گرما متواطی- عالم مشکک- سخت مشکک- رنگ متواطی)   18- گزینه سه
19- گزینه چهار (سه کتاب هر کدام بخشی در باره خداشناسی هست اما المشاعر فقط در باره وجود است)   20- گزینه
یک   21- گزینه یک   22- گزینه یک   23- گزینه یک